

JUDÁŠ IŠKARIOTSKÝ V PROZAICKEJ TVORBE JOZEFA TÓTHA A GYÖRGYA RÓNAYA

JÁN GALLIK – MONIKA ADAMICKÁ

GALLIK, Ján – ADAMICKÁ, Monika: *Judas Iscariot in the Prose Works of Jozef Tóth and György Rónay*, 2024, Vol. 6, Issue 2, pp. 87 – 96. DOI: 10.17846/CEV.2024.06.2.87-96.

ABSTRACT: The study aims to analyse, interpret and compare two literary works in which the approach to the *New Testament* biblical figure of Jesus' disciple Judas Iscariot can be traced on several levels. Although Judas is perceived as a betrayer of Jesus Christ, both authors also attempt a form of his rehabilitation in the sense of a personal parallel between themselves, or rather the main character of their fictional prose, built on the method of ruralism with a considerable lyrical tendency, and Judas Iscariot. How they took up the theme was intended to emphasize, not only at a time of spiritual suffocation and empirical experience with the human dramas of 20th-century world history, that Christianity had inserted into people's lives a different view of the world and existence, a different view of human dignity.

KEYWORDS: Judas Iscariot. Jozef Tóth. György Rónay. Comparison. Moral responsibility.

V súvislosti s parciálnym cieľom tematickej výzvy časopisu, v ktorej sa s ohľadom na prebiehajúci *Rok kresťanskej kultúry* možno sústrediť aj na výskum spirituality a kresťanských motívov, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú súvzťažnosť kultúrno-historickej tradície strednej Európy, sa zameriame na novozákonnú biblickú postavu Judáša Iškariotského. V tvorbe viacerých (nielen) kresťanských autorov sa totiž stáva predmetom istých úvah a rozpráv, a to najmä o tom, ako k nej pristupovať. V danej štúdii nám pôjde najmä o analýzu dvoch literárnych diel. Prvé, *Evanjelium apoštola Judáša*, vzniklo v roku 1956¹ a jeho autorom je slovenský gréckokatolícky kňaz Jozef Tóth. Druhé dielo pochádza z autorskej dielne maďarského básnika, prozaika, prekladateľa a literárneho historika Györgya Rónaya (1913 – 1978), ktoré z maďarčiny do českého jazyka preložila Marta Pató a pod názvom *Jidáš*² je súčasťou antológie maďarskej katolíckej literatúry *Němá nauka stromů o spáse*. György Rónay je podobne ako Jozef Tóth známy tým, že vo svojej tvorbe často rozpracúva aspekt morálnej zodpovednosti.

Ako uvádza Peter Liba, Jozef Tóth písal zmienené dielo práve v čase duchovnej dusnoty, do ktorej vstupoval ako do temnoty zla, „presvedčený nielen tradičnou vierou v diavla, ale aj diagnózou jeho prítomnosti v reálnom ľudskom svete. Kľúčom k identifikácii zla je u neho sv. Písmo a empirická skúsenosť európskych dejín 20. storočia. Lenže J. Tóth sa neuberá k všeobecne známym univerzálnym pravdám, ale k sebe“ (Liba 2009, 14).

Už samotný názov literárneho diela evokuje viacero možných prístupov v spektre medzitextového nadväzovania. V prvom rade je to pojem *Evanjelium*. Ide o slovo, ktoré pochádza z gréckeho výrazu *euangélion*, znamenajúc dobrú zvesť alebo posolstvo vyvolávajúce radosť, pričom Cirkev v rámci novozákonných biblických evanjelií za autentické a kánonické (inšpirované Bohom a uznané za hodné byť súčasťou *Svätého Písma*) považuje iba štyri: *Evanjelium podľa Matúša*, *Evanjelium podľa Marka*, *Evanjelium podľa Lukáša* a *Evanjelium podľa Jána*. Popri týchto štyroch

¹ Vychádzame však z textu, ktorý bol zaradený do súborného diela s názvom *DIELO (PRÓZA)*, ktoré v roku 2010 editorsky pripravil a vydal Teodor Križka.

² Autorka prekladu vychádza z maďarského originálu, ktorý bol publikovaný pod názvom *Júdás* v publikácii *Fáklyák az éjszakában, a mai katolikus irodalom kincsesháza, 1. kötet*.

kánonických evanjeliách kolovali v prvých kresťanských storočiach aj tzv. apokryfné evanjeliá³, ako napr. *Evanjelium podľa Hebrejov*, *Tomášovo evanjelium*, *Petrovo evanjelium* či pred dvoma desaťročiami objavené *Judášovo evanjelium*, o ktorom v roku 2006 zverejnil reportáž prestížny vedecký magazín *National Geographic*. Práve postava Ježišovho učeníka Judáša Iškariotského je i pre svetovú literatúru pútavým námetom. V súvislosti so spomenutým objavom *Judášovho evanjelia* napísal Bart D. Ehrman, profesor náboženských štúdií na severokarolínskej univerzite v Chapel Hill a uznávaný expert na rané kresťanstvo, knihu, ktorá vyšla vo vydavateľstve IKAR v preklade *Stratené evanjelium Judáša Iškariotského* (2007) a ponúka fascinujúce odhalenie toho, čo nám môže toto legendárne stratené evanjelium prezradiť o človeku, ktorý údajne zradil Ježiša. V danom roku vyšla v slovenskom preklade vo vydavateľstve Remedium aj kniha Jamesa M. Robinsona s názvom *Judášove tajomstvá*. Predstavuje príbeh nepochopeného učeníka a jeho strateného evanjelia. Taktiež nemožno zabudnúť aszda na najslávnejšiu rockovú operu *Jesus Christ Superstar*, ktorú v roku 1969 vytvorili autori Tim Rice a Andrew Lloyd Webber, ako príbeh o poslednom týždni života Ježiša Krista od jeho príchodu do Jeruzalema až po jeho ukrižovanie, pričom je rozprávaný práve z perspektívy apoštola Judáša Iškariotského. Uvedenú rockovú operu spomína ako príklad i Tibor Žilka v súvislosti s výkladom pojmu intertextualita⁴, avšak dodáva, že oproti pretextu v nej dochádza k výrazným zmenám, pretože najmä postava Judáša a Ježiša Krista nadobúda iné vlastnosti ako v *Biblii* (Žilka 2011, 168). A napokon treba spomenúť aj knihu z produkcie slovenského spisovateľa a kazateľa Cirkvi bratskej Daniela Pastirčáka s názvom *Evanjelium podľa Jób* (2013), ktorá vznikla na základe autorových úvah a zamyslení nad starozákonnou biblickou knihou *Jób*. Pastirčákom zvolený názov knihy priamo evokuje odkaz na význam pojmu evanjelium, ktorým je podať isté posolstvo a on sám tak činí práve na báze vlastných názorov na problém dobra a zla (t. j. akoby stávky Boha so Satanom), života a smrti, pretkaných odkazmi na starozákonné či novozákonné biblické texty, ale i diela svetoznámych mysliteľov, menovite T. S. Eliota, C. G. Junga, T. Akvinského, H. Hesseho, B. Pascala, V. E. Frankla, Senecu a i. Hoci komparácia Pastirčákovho diela s tým Tóthovým nie je predmetom štúdie, poukážeme aspoň na krátku paralelu, ktorá súvisí s danou témou. Pastirčák v jednej z kapitol svojho *Evanjelia podľa Jób* v istom porovnaní starozákonnej postavy Jób s novozákonnou postavou Ježiša Krista uvádza skutočnosť, že práve znepokojujúcim „preznačením dobra a zla nás postava Jób odkazuje ku Kristovi evanjelií. Evanjeliá nás predsa nepretržite stavajú do centra podobného paradoxu“ (Pastirčák 2013, 65). I Jozef Tóth chápe symbolicky „osud“ oboch postáv podobne, keď v 18. kapitole *Evanjelia podľa Judáša* hovorí Ježiš svojmu púšťaťovi (Satanovi) nasledujúce

³ Výraz „apokryfný“ pochádza z gréckeho slova, ktoré znamená „skrytý“. Týmto výrazom sa pôvodne označoval text, ktorý bol vyhradený pre nasledovníkov určitého myšlienkového smeru (napr. gnosticizmu) a bol ukrytý pred nezasvätenými. Napokon sa ním však začali označovať spisy, ktoré nie sú súčasťou biblického kánonu. Apokryfné evanjeliá sa často zameriavajú na ľudí, o ktorých kánonické evanjeliá hovoria len málo alebo vôbec. Niektoré opisujú údajné príhody z Ježišovho detstva, pričom majú skôr charakter náboženskej fikcie alebo legendy.

⁴ Žilkova architektúra v podobe intertextuality, ako textotvorného postupu a jeho teoreticko-interpretácie analýzy, je v istom zmysle pokračovaním jeho bádateľských aktivít z obdobia druhej polovice 70. rokov 20. stor. Pod vplyvom Popovičovej teórie metatextov sa totiž orientoval na problematiku intertextovosti a intersemiotiky v modernom a postmodernom umení. „V súvislosti s problematikou metatextov sa vo výskume z tohto obdobia dospelo k uvažovaniu nad dvoma druhmi intertextuality, prostredníctvom ktorej sa realizoval: autorský metatext – a to rozmanitými formami a postupmi (plagiát, alúzia, citát, prepis) alebo tzv. kvázimetatext – ako rekonštrukcia chýbajúcej alebo stratennej časti umeleckého diela. Tibor Žilka súčasne s odkazom na túto tradíciu upozorňoval na terminologickú a z nej vyplývajúcu významovú odlišnosť medzi slovanskou a románskou literárnou vedou a západnou, predovšetkým anglofónnou literárnovednou terminológiou“ (Zlatoš 2009, 68).

slová: „*Táto noc je tvojou poslednou veľkou nocou. Ja v tvojej blízkosti a pri твоjich nohách som padol na tvár pred svojím Otcom. Teraz pochodíš horšie ako u Jób*“ (Tóth 2010b, 97).

Treba tiež dodať, že postava Judáša Iškariotského, ktorá zradila za tridsať denárov Ježiša Krista, sa stala v povedomí mnohých ľudí archetypom pre symbolické označenie Žida ako úžerníka. Výraz ako „zradný žid“ možno nájsť napríklad už v Teodóziovom zákonníku a priam teologickú dimenziu nadobudol vďaka modlitbe Oremus, ktorá sa v katolíckej liturgii modlievala na Veľký piatok dovtedy, pokiaľ ju pápež Ján XXIII. nemodifikoval. Až sem tak siahajú dejiny antisemitizmu, ktoré sa často prelínajú s dejinami monoteistického sveta kresťanstva a islamu. Nehovoriac o obviňovaní Židov v spisoch cirkevných otcov (napr. Ján Zlatoústý, Gregor z Nyssy, Origenes atď.) za zavraždenie Ježiša (Iancu 2014, 35 – 38). V súčasnosti katolícka Cirkev antisemitizmus absolútne odmieta, pričom je to zadefinované v jednom z dokumentov II. Vatikánskeho koncilu *Nostra Aetate*.

Tóthovo *Evanjelium apoštola Judáša* v rámci chápania a teoretického zdôvodnenia pojmu *intertextualita* možno prijímať v istom afirmatívnom vzťahu k prvovzorom, resp. pretextom⁵, ktorými sú kánonické novozákonné evanjeliá, keďže jeho text spracúva náboženský námiet, ktorého ústrednou postavou, a zároveň „autorom“, je apoštol Judáš Iškariotský. Už samotná prvá veta predhovoru do tohto „evanjeliá“ nesie v sebe zaujímavý aspekt intertextuality, ale i svojskej originality: „*Toto evanjelium bolo napísané pre tých, ktorým boli málo štyri evanjeliá a ktorí odsudzujú všetkých, iba seba nie*“ (Tóth 2010b, 65). Pokúsme sa teda objasniť, kde možno – a ak možno – pritakávať intertextuálnej afirmatívности Tóthovho textu vo vzťahu k evanjeliovým pretextom, a kde možno hovoriť o originalnosti alebo v čom vôbec spočíva originalnosť diela *Evanjelium apoštola Judáša*.

Genetické hľadisko, a teda samotný námiet, nemusí v rámci celkovej hodnoty textu veľa znamenať. Pri skúmaní intertextuality je oveľa dôležitejšie textotvorné hľadisko, t. j. celková štruktúra, tematická, kompozičná a štylistická výstavba textu, hoci sa v súčasnosti čoraz častejšie kladie dôraz na recepcné kritériá textu, teda na komponenty, ktoré dokážu čo najatraktívnejšie osloviť príjemcu (recepcný dosah diela a estetický zážitok).

Už po zbežnom nahliadnutí do diela je percipientovi zjavné, samozrejme, ak má isté elementárne znalosti o evanjeliových pretextoch, že štruktúra Tóthovho textu de facto odkazuje na prvovzor. Podobne, ako sú rozčlenené novozákonné kánonické evanjeliá do jednotlivých kapitol, i Tóthovo *Evanjelium apoštola Judáša* prezentuje svoje príbehové rozprávanie, v zhustenej aktualizácii Judáša, v dvadsiatich kapitolách s rámcovými časťami, ktoré tvoria *Príhovor a pozdrav* a v úplnom závere diela *Epilóg a rozlúčenie*, pričom tak príhovor, ako aj epilóg, zahŕňa, rovnako ako v listovej forme, názov miesta, kde „autor“ – Judáš Iškariotský text napísal (je zjavné, že berieme do úvahy umeleckú fikciu). V rámci kompozičného členenia textu má každá kapitola – rovnako ako je to v evanjeliách – svoj názov. Tóth dodržiava i časovú chronológiu udalostí v takom slede, ako ju uvádzajú evanjeliá. Taktiež štylizácia samotnej výpovede sa výrazne ponáša na štylistiku autorov kánonických evanjelií, vyznačujúc sa jednoduchým a názorným štýlom rozprávania, hoci hodnota Tóthovho textu – čo značne prehľbuje i estetický zážitok u príjemcu – spočíva najmä v lyrizácii

⁵ Do úvahy však, samozrejme, berieme skutočnosť, že i samotné evanjeliá (Matúšovo a Lukášovo) majú svoj pretext – prvovzor. Biblisti za najstaršie a prvé z kánonických evanjelií považujú *Evanjelium podľa Marka*, ktoré napísal v Ríme na základe svedectiev a kázania apoštola Petra. Redakcia spisu spadá do obdobia pádu Jeruzalema r. 70. po Kr. a dané evanjelium bolo základný prameňom, z ktorého čerpali autori Matúšovho a Lukášovho evanjelia. Osobitným typom evanjelia je štvrté *Evanjelium podľa Jána*, ktoré sa od spomenutých synoptických evanjelií (podávajú ten istý prehľad Ježišovho života a učenia, pričom keď sa ich texty zostavia do paralelných stĺpcov, možno jedným (celkovým) pohľadom postihnúť ich slovné a štylistické vzťahy, podobnosti a odlišnosti) líši štruktúrou, obsahom, štýlom, ako aj teologickou interpretáciou Ježišových činov a slov.

autorskej výpovede⁶: „Boh rozsypal po nebi hviezdy a Ježiš hľadel na ne a rozprával sa s nimi. [...] Keď sa začalo brieždiť, tento učeník sedel pod olivami a rosa sa trblietala na ňom i na tráve. [...] Noc visela nad strechami a nad jeho dušou. [...] Boh rozsypal nad mesto hviezdy ako morský piesok a večer, ktorý prichádzal z púšte a od mora, Boh odel sviatkom. Ľudia ho čakali. Otvárali svoje srdcia a zatvárali brány“ (Tóth 2010b, 67 – 94). Zaujímavým je i fakt, a nevedno, či to autor urobil zámerne, že podobne ako čerpajú a nadväzujú na evanjeliové udalosti z Markovho spisu evanjeliá Matúša a Lukáša, aj Tóthovo *Evanjeliom apoštola Judáša* vykazuje známky najvýraznejšej medzitextovej nadväznosti práve s najstarším *Evanjeliom podľa Marka*. Jednak na to odkazuje skutočnosť, že viac ako ostatní evanjelisti práve Marek opisuje city a dojmy konajúcich osôb, ba aj samého Ježiša, zdôrazňujúc jeho ľudskú stránku, a jednak prvá kapitola Tóthovho textu, ktorá začína opisom rovnakých udalostí ako Markovo evanjelium, a teda účinkovaním Jána Krstiteľa.⁷

Ak sme v rámci východiskovej idey spomenuli skutočnosť, že genetické hľadisko, teda samotný námet, ktorým je v našom prípade biblická postava Ježišovho učeníka Judáša Iškariotského, nemusí z hľadiska celkovej hodnoty textu veľa znamenať, možno dať tomuto tvrdeniu za pravdu. A to najmä z toho dôvodu, že synoptické evanjeliá (Matúš, Marek, Lukáš), podobne ako aj Jánovo evanjelium, spomínajú menovite či v spektre istej činnosti postavu Judáša Iškariotského len v súvislosti s vyvolením dvanástich učeníkov⁸ a s jeho úlohou Ježišovho zradcu⁹, pričom iba Matúš, ako jediný z evanjelistov, opisuje aj udalosť Judášovho konca – spáchanie samovraždy obesením¹⁰. O iných súvislostiach, úzko spätých s jeho postavou, sa v evanjeliových príbehoch nedočítame¹¹.

Po obsahovej stránke nadväzuje Tóthov text na konkrétne evanjeliové príbehy len sporadicky, napr. keď Judáš predtým, ako zradí Ježiša Krista, uvažuje nad sebou, pripadajúc si, akoby do neho vstúpil Satan, teda zlý duch: „Pripadal si, akoby ho niekto niekde bol vymenil, akoby to nebol on sám, ale akási dvojica, akoby sa rozdvajil, a v okamihu ho prepadol strach, že niekto v ňom je, niekto, koho Ježiš poslal a vyhnal do sviň“ (Tóth 2010b, 84). Vyhnanie pluku zlých duchov do sviň je súčasťou piatej kapitoly Markovho evanjelia, taktiež sa nachádza v ôsmej kapitole Matúšovho evanjelia ako súčasť naratívnej časti desiatich zázrakov, ktoré Ježiš vykonal pri ohlasovaní nebeského kráľovstva a u Lukáša je zázrak podobne ako u Matúša obsiahnutý v ôsmej kapitole evanjelia. Avšak v súvislosti so vstúpením zla (Satana) do Judáša, ktoré vykresľuje Jozef Tóth vo svojom texte, a ktoré ho výrazne podnietilo k zrade vlastného učiteľa, hovorí priamo – ak berieme do úvahy len synoptické evanjeliá – jedine evanjelista Lukáš, keď uvádza: „Tu vošiel satan do Judáša, ktorý

⁶ Z hľadiska literárnej teórie možno na uvedených príkladoch deklarovať Tóthovu kvalitnú prácu s básnickými trópami (personifikácia, metafora) a stylistickými figúrami (klimax).

⁷ Matúš začína svoje evanjelium rodokmeňom, teda ľudským pôvodom Ježiša Krista. Lukáš začína opisovaním Zachariášovej obety v chráme a Ján azda najznámejšími slovami (dokonca prvými, ktoré Konštantín preložil do staroslovienčiny) „Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha...“, zdôrazňujúc tak význam Božieho tajomstva a vteleného Logosa, t. j. Božieho Syna Ježiša Krista.

⁸ Mt 10, 4; Mk 3, 19; Lk 6, 16.

⁹ Mt 26, 14 – 16; 20 – 25; 47 – 50; Mk 14, 10 – 11; 17 – 21; 42 – 46; Lk 22, 1 – 6; 21 – 23; 47 – 48; Jn 6, 64; 70 – 71; Jn 13, 2; 21 – 30; Jn 18, 3 – 5.

¹⁰ Mt 27, 3 – 5.

¹¹ Istou výnimkou je – okrem už spomenutých veršov, kde sa o Judášovi evanjelisti priamo zmieňujú – päť veršov z dvanástej kapitoly *Evanjelia podľa Jána*, kde sa v rámci udalosti pomazania Ježišových nôh v Betánii uvádza nasledovné: „Tu jeden z jeho učeníkov, Judáš Iškariotský, ktorý ho mal zradiť, povedal: ‚Prečo nepredali tento olej za tristo denárov a nerozdali ich chudobným?‘ Lenže to nepovedal preto, že mu šlo o chudobných, ale že bol zlodej. Mal mešec a nosil to, čo doň vkladali“ (Jn 12, 4 – 6). U Matúša a Marka nevychádza daná výčitka priamo z úst Judáša, ale obaja evanjelisti uvádzajú, že učeníci vyčítali danú skutočnosť Ježišovi všeobecne. Možno si tak všimnúť, že práve evanjelista Ján je vo svojich zmienkach o Judášovi a v charakteristike jeho osoby najprísnejší.

sa volal Iškariotský a bol jedným z Dvanástich; i šiel a dohovoriť sa s veľkňazmi a veliteľmi stráže, ako im ho vydá“¹². V tejto perspektíve videnia opisovanej udalosti možno sledovať výrazný rozdiel Lukášovho konštatovania s tvrdením Matúša či Marka, pretože kým Matúš a Marek skôr kladú vinu samotnej osobe Judáša, Lukáš celé rozprávanie štylizuje a akoby smeruje k samotnej postave Satana, ktorá bytostne ovládla Judáša Iškariotského. V tomto kontexte sa však zaujímavým javí tvrdenie apoštola Jána, ktorý vo svojom evanjeliu slovami Ježiša Krista doslova stotožňuje postavu Judáša s diablom, keď hovorí: „Nevyvolil som si vás Dvanástich?! A jeden z vás je diabol.“ To hovoril o Judášovi, synovi Šimona Iškariotského, lebo on ho mal zraďiť a bol jedným z Dvanástich“¹³. Až v trinástej kapitole – pri poslednej večeri – akoby evanjelista Ján poopravil svoje tvrdenie a uvádza, že diabol vnukol Judášovi, aby zradil Ježiša a ďalej sa dokonca zmieňuje, podobne ako Lukáš, že vošiel do neho satan¹⁴. A napokon prostredníctvom Ježišovej veľkňazskej modlitby – krátko pred jeho zajatím – dodáva slová, ktorými Judášovu osobu akoby zbavoval viny: „Ochránil som ich a nikto z nich sa nestratil, iba syn zatratenia, aby sa splnilo Písmo“¹⁵. V tejto súvislosti nás i Tóthov „evanjeliový“ text vedie k akejsi rehabilitácii, resp. k uvedomeniu si poslania Judáša Iškariotského, pričom na tento fakt poukázal aj Peter Liba (2009, 15), keď za základnú myšlienku diela považuje Judášovu rečnícku otázku z „evanjeliového“ príhovoru: „Som naozaj v tom iba ja sám? Je na svete iba jeden jediný Judáš?“ (Tóth 2010b, 65). Tento aspekt personálnej rehabilitácie Ježišovho zradcu vystupuje obzvlášť do popredia v reči Ježiša Krista, keď sa v desiatej kapitole Tóthovho *Evanjelia* zjavuje Judášovi so slovami: „Ty si prijal kríž, ktorý všetci zahodili, i ja zahodím ľudské miery, lebo cesty Mesiáša sa nemerajú ľudskými cestami, i keď to, čo chceš urobiť, zatracujem, a tvoje očisťovanie nebude ľahké ani krátke. Ty si chcel kríž nahradiť zázrakom a mečom, lebo si synom Izraela a nenávidíš pohanských okupantov“ (ibid., 80). A v štrnástej kapitole sám Judáš obhajuje svoj čin pred Kajfášom so slovami: „Ja vám ho odovzdám, aby ste vedeli, že vravím pravdu. Ja ho spojím s vami, i keď to nechce on, ani vy. Nadišiel čas, teraz sa naplnili Písma“ (ibid., 90).

Ďalšie súvislosti – čo sa týka obsahovej stránky – Tóthovho textu s evanjelióvymi pruvovzormi možno pozorovať v šiestej kapitole Tóthovho *Evanjelia*, keď Ježiš pri večeri rozpráva svojim učeníkom podobenstvo o otcovi a jeho synoch výrazne podobné tomu, ktoré sa v rámci evanjelióvych pretextov nachádza iba u Lukáša. Konkrétne máme na mysli podobenstvo o Márnotratnom synovi¹⁶, ktoré biblisti považujú za najkrajšie podobenstvo, zjavujúce človeku nekonečné Božie milosrdenstvo a lásku. Jeho hlavnou myšlienkou je najmä znázorniť svet kajúcneho hriešnika, čo dokladujú i slová Ježiša z Tóthovho textu: „Najhorší sú tí, ktorí nikdy nepriznajú svoje pohlúdenie a svoj hriech“ (ibid., 73). Následne v rámci Judášovho prehovoru pred veľkňazom Kajfášom, konkrétne v štrnástej kapitole *Evanjelia podľa Judáša*, si môžeme všimnúť odkaz na dve novozákonné biblické udalosti, z ktorých prvú spomínajú len autori synoptických evanjelií (Matúš, Marek, Lukáš), pričom druhú udalosť už spomínajú všetci štyria evanjelisti. Ide o udalosť utišenia mora¹⁷ a vzkriesenia mŕtveho¹⁸. V šiestnástej kapitole *Evanjelia podľa Judáša* s názvom *Posledná večera*

¹² Lk 22, 3 – 4.

¹³ Jn 6, 70 – 71.

¹⁴ Pozri Jn 13, 2; 21 – 30.

¹⁵ Jn 17, 12.

¹⁶ Lk 15, 11 – 32.

¹⁷ Mt 8, 23 – 27; Mk 4, 35 – 41; Lk 8, 22 – 25.

¹⁸ V prípade synoptických evanjelií autori Matúš a Marek spomínajú jeden zázrak vzkriesenia mŕtveho človeka, konkrétne Jairovej dcéry: Mt 9, 18 – 26; Mk 5, 21 – 43. Ten istý príbeh spomína aj Lukáš (Lk 8, 40 – 56) avšak ešte pred ním uvádza aj iný zázrak vzkriesenia mŕtveho človeka, konkrétne vzkriesenie syna naimskej vdovy (Lk 7, 11 – 17), ktorý nespomína žiadne iné kánonické evanjelium. Čo sa týka Jánovho evanjelia, ten uvádza taktiež jeden zázrak vzkriesenia mŕtveho človeka, ale nie je to ani jeden zo spomínaných príbehov synoptických evanjelií. Ján ako jediný podáva príbeh vzkriesenia Lazára (Jn 11, 1 – 44).

sa autor zmieňuje o udalosti premenenia Ježiša, ktorá sa odohrala v sprievode učeníkov Petra, Jakuba a Jána na hore Tábor a píše sa o nej iba v synoptických evanjeliách.¹⁹ A napokon Tóth svoje dielo končí v epilógu vetou doslovne prevzatou z Matúšovho evanjelia²⁰, keď uvádza: „Kto to môže pochopiť, nech to pochopí“ (ibid., 102).

Okrem analyzovaných analógií *Evanjelia podľa Judáša* s prvovzormi kánonických evanjelií sa z hľadiska obsahovej stránky Jozef Tóth plne sústreďuje na svoju autorskú výpoveď, realizovanú z perspektívy Judáša Iškariotského, jeho stretnutia s Ježišom, povolaním za učeníka, činnosťou v rámci zoskupenia Ježišových apoštolov a napokon v spektre udalostí Veľkého týždňa. V diele tak zohráva kľúčovú úlohu v rámci intertextuality – a teda možnej zhody s evanjelióvymi pre-textami – najmä textotvorné hľadisko, pričom nemenej dôležitým sa stávajú recepčné kritériá textu, ktorých význam spočíva hlavne v Tóthovej originálnej lyrizácii autorskej výpovede. Hoci základným náboženským námetom, ústrednou postavou či dokonca v intenciách umeleckej fikcie „autorom“ Tóthovho diela je apoštol a Ježišov učeník Judáš Iškariotský, v celkovom výraze textu i z pohľadu možnej nadväznosti na evanjelióvé pretexty, možno po obsahovej stránke značný prvok originality pripísať Jozefovi Tóthovi viac ako aspektu intertextuálnej afirmatívnej spomínaným prvovzorom. V dimenzii tohto tvrdenia možno citovať slová editora Tóthovho súborného diela Teodora Križku, ktoré vyslovil v štúdiu s názvom *Pokorný rebel lásky a milosrdenstva*: „Próza *Evanjeliu apoštola Judáša* je napísaná tak, že sám čitateľ pociťuje osobnú paralelu medzi sebou a zradcom z Evanjelií. Opäť predosiela Tóth v úvode ku knihe, vteľujúc sa tentoraz do úlohy Judáša, osnovné poslanstvo prózy: „Ako neobrátenec Šavol i ja som si zakladal príliš na sebe. Lež kým Šavla zhodil z koňa Boh, mňa zhodil Satan. Výsledok je naoko rovnaký, ale rozhodujúce bolo, kam šiel on a kam ja, a rozhodujúce bude, kam pôjdeš ty, keď budeš zhodený z koňa. A budeš. Ja som posledný evanjelista, ktorý spoznal, že bez Ježiša sa život rovná smrti a odísť od neho znamená odísť aj od seba!“ (In Tóth 2010a, 700).

Čo sa týka diela *Jidáš* od Györgya Rónaya, tak tu treba upriamiť pozornosť práve na zmienenú osobnú paralelu medzi sebou, resp. hlavnou postavou, ktorou je tesár Márton, a zradcom z novozákonných evanjelií Judášom Iškariotským. Ide totiž o žáner (resp. umeleckú metódu), ktorý, ako uvádza Martin C. Putna, je v európskom či českom kontexte nazývaný ruralizmom či regionalizmom, pričom ho charakterizujú expresívne a niekedy „drastické scény ze života venkovan, v nichž hrajú hlavné role vina a trest, prírodné sily i liturgický rok, tajomné predtuchy i biblické analógie“ (Kiss Szemán – Kolmanová 2014, 11). V slovenskom (katolícky orientovanom) kontexte ho v istých medziach zastupuje práve Jozef Tóth, a to nielen prózou *Evanjeliu apoštola Judáša* či *Človek Jób hovorí s diablom*²¹, ale i novelou s názvom *Ďuro Čečko* (1956). I ona

¹⁹ Mt 17, 1 – 2; Mk 9, 2; Lk 9, 28 – 29.

²⁰ Mt 19, 12.

²¹ Už samotný autorský predhovor ku knihe *Človek Jób hovorí s diablom* naznačuje, že ide o dielo mimoriadnej výpovednej hodnoty, pričom kľúčovú myšlienku, ktorá je aj poslednou vetou autorského predhovor, detailne a vo výraznej symbióze s textom dotvára ilustrácia Michala Tótha: „*Diabol je kôň, ktorý nás ťahá síce opačným smerom, ale do toho istého mesta. Lebo iných miest niet*“ (Tóth 2010b, 10). Celé prozaické dielo má charakter rozhovoru s tým, ktorého „*dnes popierajú s väčším úšklabkom ako Boha*“ (ibid., 12). Autor si totiž uvedomil, že je to práve Satan, ktorý najväčšmi pochopil, „*kto je Boh*“ (ibid., 62). Priam skvostnou je ironia, ktorou zosmiešňuje diabla, aby mu dokázal, že „*urobil tú istú chybu ako na Počiatku*“ (ibid., 39). Pretože práve diabol vyslovil Bohu po svojom stvorení slová NON SERVIEM, a predsa sa zmýlil. Jozef Tóth ho vníma ako miništranta Božieho, ako entitu, ktorá môže tlačiť iba voz, ktorý Boh stvoril, je a bude vždy len tým, ktorý sa večne priživuje: „*Odkeď Boh dokázal sám seba, dokazuje i teba. A razom pri svojej jestvotnosti postavil aj teba. Tak nepriamo, ako staviteľ stavia pri vežiach dlhé tiene. Len pri tejto veži je tvoj život, tvoj pohyb a tvoje činy*“ (ibid., 23). Subjektívny, duševný výraz autora – kňaza dosvedčujú percipientovi nasledovné slová textu s názvom *Sluha Boží*: „*Od dávnoweku ťa*

v sebe ukrýva silu a vášeň, tajomstvo či boj dobra a zla, pominuteľné ľudské šťastie a neutíchajúcu bolesť ľudského svedomia. Je to akýsi umelecký pendant ku kvalitným novelám Míla Urbana, ktoré vyšli na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia v novelistických zbierkach *Výkriky bez ozveny* (1928) či *Z tichého frontu* (1932). V danej súvislosti stojí za zmienku zaujímavý názor R. Kiss Szemána, ktorý v monografii „*S oporou i bez opory... Středoevropské tváře katolické literatury*“ (2017) uvažuje o dejinách moderných národných kultúr, kde sa postavenie katolíckej kultúry i literatúry a ich recepcia v jednotlivých krajinách dosť líši. A hoci sú odlišnosti početné, tak evidentným spoločným prvkom týchto národných kultúr je, že hodnotenie katolíckej literatúry je pomerne ambivalentné, často priam nevraživé, čo zásadne vymedzuje miesto, aké má v kánone národných literatúr: „Teze o vzťahu katolíckych literatúr a národných kánonů pak může znít: do centra moderních středoevropských kulturních kánonů se ‚konzervativní‘ autoři s ‚katolíckými‘ díly nedostaly vůbec, anebo jen ve výjimečných případech“ (Kiss Szemán 2017, 15). Za ďalšiu ujmu stredoeurópskych katolíckych literatúr a kultúr v rámci premoderny a moderny považuje ich roztrieštenosť, keďže určitá časť katolíckej literatúry bola zavrhnutá a inej bola navrhnutá integrácia do moderny, čím jednotliví katolícki autori obohatili iné prúdy a zoskupenia. A ako príklad uvádza práve dvoch najvýznamnejších slovenských prozaikov medzivojnového obdobia J. C. Hronského a M. Urbana²², tvrdiac, že „pojednávat o katolicismu těchto autorů bylo po dlouhá desetiletí prakticky nemyslitelné. Nemluvě už o maďarských básnících jako Mihály Babits či Dezső Kosztolányi, kteří sice coby příslušníci modernistického hnutí Nyugat (Západ) patří do centra národního literárního kánonu, současně však o jejich vztahu ke katolicismu bylo možná celá léta mluvit jenom v církevních gymnáziích. Obdobný je případ představitelů české moderny básníka Otokara Březiny či kritika F. X. Šaldy“ (Kiss Szemán 2017, 17). I kvôli tomu R. Kiss Szemán považuje komparatistické bádanie stredoeurópskych katolíckych literatúr za zmysluplné, pretože oproti iným štýlom a skupinám obsahujú akýsi konštantný prvok, ktorý z nich robí nadčasový fenomén, vzťahujúci sa predovšetkým k svojej vlastnej tradícii, pričom práve to by malo podnietiť aj reštrukturalizáciu národných kánonov.

Dej Rónayovej prózy *Jidáš* sa odohráva začiatkom 16. storočia. Najmä vonkajšou formou prezentovanej zbožnosti tesára Mártona (vrúcne pohrúženie sa do modlitby pred zrakmi verejnosti, holé steny domu vyzdobené krížom a obrazom Panny Márie a pod.) naznačuje autor doslova „zabarikádovanie sa“ hlavnej postavy do povesti vlastnej svätosti, pričom však v duši prechováva temnotu. Do tohto aspektu sa včleňuje ponuka od mestských senátorov, aby tesár Márton obsadil rolu Judáša vo veľkonočných pašiách namiesto Bálinta Roráriusza, ktorý bol na ulici sv. Šebastiána smrteľne prebodnutý a vrah nie je známy. O vine a následne o tom, že veľmi pobožný tesár Márton

nazývajú nepriateľom Božím. Ja vravím, že si Boží sluha. [...] Ježiša si sprevádzal od narodenia až po skonanie. Pokúšal si ho a slúžil si Mu. Ako tvoji bratia, ktorí prišli na púšť. Ale ty si Mu slúžil viac, viac. Kam nedôjdu anjeli Boží, tam dôjdeš Ty! A keď tvoji bratia anjeli plačú, Boh sa usmieva: Môj najvernejší sluha“ (ibid., 19). Toto dielo Jozefa Tótha tak predstavuje zlo nie ako mýtus či rozprávku, v ktorej nad ním dobro napokon zvíťazí, ale entita zla – diabla je uchopená v dimenzii jedinečnej výpovede, ktorá v mnohom prekvapí, konkrétne Tóthovým krédom v nasledovnom znení: „Verím i za tých, ktorí pre teba a len pre teba žijú, lebo medzi najväčšie zlo a najväčší hriech patrí neveriť v teba“ (ibid., 26).

²² Problematická je u Míla Urbana najmä jeho novinárska činnosť počas slovenského štátu, keďže sa v roku 1940 stal šéfredaktorom denníka *Gardista*, tlačového orgánu Hlinkovej gardy, v ktorom pôsobil až do roku 1945, keď emigroval s rodinou do Rakúska. V roku 1947 ho však eskortovali naspäť do Československa a o rok neskôr odsúdili na verejné pokarhanie za novinársku činnosť v období vojnovy Slovenskej republiky (1939 – 1945). Čo sa týka Jozefa Cígera Hronského, tak historik Karol Hollý poukázal na skutočnosť, že nebol iba aktívny stúpenec režimu Jozefa Tisa a samostatnej slovenskej štátnosti, ale sa aj aktívne podieľal na arizácii majetku deportovaných židovských občanov v prospech Matice slovenskej (pozri Marušák 2021).

je napokon vrahom Bálinta Roráriusza sa percipient dozvedá postupne cez predstavy a výjavy svedomia hlavnej postavy, ktorej sa mŕtvy Bálint prihovára a kladie otázky v zmysle, k čomu bola jeho smrť dobrá. Dokonca mu šepce do ucha, aby vražednú zbraň (nôž) hodil do potoka, „*ať krev z něj smyje voda a čepel ať pohrbí písek*“ (Rónay In Kiss Szemán – Kolmanová 2014, 53). Tesár Márton zavraždil Bálinta Roráriusza v afekte žiarlivosti, v presvedčení, že túži po Margit, dievčati, ktoré žilo v Mártonovom dome, a ktoré pred rokmi prichýlil ako sirotu. Hoci po nej v myšlienkach túžil, nikdy jej nepreukázal svoju náklonnosť, pretože sa hanbil pred ľuďmi, ktorí ho považovali za svätého a ako svätý sa i tváril, hoci po nociach o nej sníval a smilnil s ňou vo svojich myšlienkach. Rónay tak zobrazuje Mártonovo duševné utrpenie, tlak vlastného svedomia, cítiac vinu, hriech, zradu, ale nedokáže si strhnúť masku, pretože „*myslel na ostudu, na ponížení, na zadostiučinění skrytých nepřátel*“ (ibid., 55). Tesár Márton, ktorý napokon prijal rolu Judáša, sa pri učení biblických textov pod vplyvom svojho ťažkého hriechu začína na zradcu z evanjelia meniť. Túto metamorfózu stvárnil Rónay nasledovne: „*Narostly mu vousy a vyrašilo mu strniště, měl horečnatý, neklidný a děsivý pohled, dívka se k němu již neodvážila vejít a jídlo mu nosila jen před práh, a něž se pro něj hladový tesař sklonil, už bylo sražené a vychladlé. [...] Márton zhubl, tváře měl propadlé a pod očima se mu modraly kruhy. Dívka se někdy přikradla ke dveřím a s bušením v srdci poslouchala divoké hlasy. Jidáš, zradíš Syna člověka polibkem? Ne, já to nebyl, nechtěl jsem, ale já je viděl, viděl jsem je na vlastní oči, nevěděl jsem, co dělám, když jsem zvedl nůž a vrazil ho zezadu... smiluj se! Smiluj se!*“ (ibid., 56). V analogickom prevedení sa odohráva i pašiová hra, ktorá nadobúda reálne kontúry aj vďaka Mártonovi, ktorý už úplne zosobnený pod farchou vlastnej viny s Kristovým zradcom – Judášom, príbehne na javisko „*rozrušený, do krve pořezaný od trní. Oči mu plály, měl děsivou tvář a ti, kolem nichž proběhl, se před ním uhýbali*“ (ibid., 57). Hra napokon vrcholí v momente Mártonovho úteku, ktorý v časti dejstva, odohrávajúceho sa v Getsemanskej záhrade, kde má dostať bozk od Ježiša s otázkou prečo prišiel, „*strhl svou každodenní masku a ukázal svou nahou, zatvrzelou, temnou duši a dlouze, táhle se zařehťal*“ (ibid., 58). Mártonov útek mimo mesta a pustovnícke uchýlenie sa do jaskyne za zvuku vyzváňajúcich zvonov, ohlasujúcich Kristovo zmŕtvychvstanie, prezentuje G. Rónay v samom závere ako vykúpenie utrápenej duše hriešneho človeka, ktorému Kristus v danej chvíli „*odvalil náhrobní kámen v jeho srdci a ukázal se mu v útěsné nádheře*“ (ibid., 59). Symbolické nájdenie pokoja hlavnej postavy, po odhalení faľše a pretvárký pred zrakom verejnosti, môže byť interpretované – berúc do úvahy aj okolnosti doby, v ktorej próza vznikla – ako výzva tým, ktorí každodenne zrádzajú Syna človeka v rôznorodej forme vlastných pokleskov.

V Rónayovej próze taktiež nachádzame – podobne ako v Tóthovom *Evanjeliu* – stručné odkazy na novozákonné biblické evanjeliá (Markovo a Matúšovo), najmä v súvislosti s postavou Judáša, hoci tu komparácia s pretextom nie je natoľko dôležitá, keďže text nie je konštrukčne budovaný ako *evanjelium*. Na rozdiel od prózy Jozefa Tótha ho skôr možno žánrovo posúdiť ako *novelu*. Avšak rovnako ako J. Tóth kladie G. Rónay v texte dôraz na lyrizáciu výpovede, dokonca využíva podobné motívy ako Tóth v *Evanjeliu apoštola Judáša*, aby dostatočne naznačil pochody vnútorného sveta postáv: „*Ale nebesa byla němá a vzduch se sytil čerstvými a syrovými přísliby jara. [...] Vysoké nebe bylo plné hvězd. [...] ...lehl si na záda a s rukama pod hlavou hleděl do nepronáslné tmavé noci*“ (ibid., 52).

Prístup oboch autorov k novozákonnej biblickej postave Judáša Iškariotského tak možno sledovať vo viacerých rovinách. Hoci je vnímaný ako zradca Ježiša Krista, pokúšajú sa aj o akúsi jeho personálnu rehabilitáciu v zmysle osobnej paralely medzi sebou, resp. hlavnou postavou umeleckej prózy, vybudovanej na metóde ruralizmu so značnou lyrizačnou tendenciou, a Judášom Iškariotským. Spôsob, akým sa chopili témy, mal nielen v čase duchovnej dusnoty a empirickej skúsenosti s ľudskými drámami svetových dejín 20. storočia zdôrazniť, že kresťanstvo „vložilo do života ľudí iný pohľad na svet a bytie, iný pohľad na ľudskú dôstojnosť. Každý človek patrí

Bohu. Má nesmrteľnú dušu. Nesmie byť ponižovaný. Niet viac delenia na slobodných a otrokov, sú iba takí, čo prijímajú Lásku, a takí, čo ju odmietajú. Zmyslom nášho života nie sú iba akési malé úlohy či záľuby. Naše pozemské putovanie je veľkým, vznešeným a svätým podujatím s cieľom vo večnosti“ (Maršálek 2018, 40).

SUMMARY

In the analysed and compared works, the authors examine the *New Testament* figure of Judas Iscariot on multiple levels. The first work analysed, *Evanjelium apoštola Judáša*, was written in 1956 by the Slovak Greek-Catholic priest Jozef Tóth. The second work comes from the Hungarian poet, prose writer, translator and literary historian György Rónay, translated from Hungarian into Czech by Marta Pató and under the title *Jidáš* is part of the anthology of Hungarian Catholic literature *Nemá nauka stromů o spáse*. György Rónay, like Jozef Tóth, is known for often elaborating on the aspect of moral responsibility in his work. While traditionally regarded as a traitor to Jesus Christ, both authors also sought to offer a form of personal rehabilitation for Judas, drawing parallels between him, themselves, or the central characters in their artistic prose. This prose is characterized by the ruralist method and a strong lyrical tendency. The treatment of the theme not only reflects the era of spiritual suffocation and the authors' empirical experiences with the human dramas of 20th-century world history but also highlights how Christianity introduced a transformative perspective on the world and existence, offering a renewed understanding of human dignity.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-23-0586.

LITERATÚRA

- Biblia*. 2006. Bratislava – Trnava: Ikar – Spolok svätého Vojtecha.
- Iancu, Carol. 2014. *Mýty, na ktorých stojí antisemitizmus*. Bratislava: Post Scriptum.
- Kiss Szemán, Róbert. 2017. „S oporou i bez opory...“ *Středoevropské tváře katolické literatury*. Praha: Akropolis.
- Kiss Szemán, Róbert – Kolmanová, Simona. 2014. *Nemá nauka stromů o spáse. Antologie maďarské katolické literatury*. Praha: Malvern.
- Liba, Peter. 2009. „Osamelý žalmista“ a skutočnosť zla (Na okraj poézie Jozefa Tótha). In: Tučná, Eva (ed.): *Invencie, interpretácie, mystifikácie III*. Nitra: UKF, 11 – 18.
- Maršálek, Ján. 2018. *Kristus prichádza*. Bratislava: Post Scriptum.
- Marušák, Juraj. 2021. *Kauza Hronský alebo banalita karpatského fašizmu*. <https://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/601019-kaucha-hronsky-alebo-banalita-karpatskeho-fasizmu/> [20. 09. 2024].
- Pastirčák, Daniel. 2013. *Evanjelium podľa Jába*. Bratislava: Porta libri.
- Rónay, György. 1942. Júdás. In: Possonyi, László (ed.): *Fáklyák az éjszakában, a mai katolikus irodalom kincsesháza, 1. kötet*. Budapešť: Vigilia kiadó, 174 – 193.
- Tóth, Jozef. 2010a. *Dielo (Poézia)*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS a Factum bonum.
- Tóth, Jozef. 2010b. *Dielo (Próza)*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS a Factum bonum.
- Zlatoš, Peter. 2009. K životnému jubileu prof. PhDr. Tibora Žilku, DrSc. In: *Slovenská literatúra* 56/1, 66 – 68.
- Žilka, Tibor. 2011. *Vademecum poetiky*. Nitra: UKF.

KONTAKT

doc. PhDr. Ján Gallik, PhD.
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 01 Nitra
Slovenská republika
jgallik@ukf.sk

PhDr. Monika Adamická, PhD.
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 01 Nitra
Slovenská republika
madamicka@ukf.sk